

PAPER DETAILS

TITLE: 1855 - 1857 Yillari Arasinda Isparta'da Fiyatlar ve Mal Varligi Durumu (187 Numarali Isparta Ser'ie Sicili'ne Göre)

AUTHORS: Nurhan MISTANOGLU

PAGES: 34-63

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/117991>

1855 – 1857 Yılları Arasında Isparta’da Fiyatlar ve Mal Varlığı Durumu (187 Numaralı Isparta Şer’iye Sicili’ne Göre)

Nurhan MISTANOĞLU*

ÖZET

1855 – 1857 yılları arasında Isparta’da fiyatlar ve ailenin mal varlığı durumu 187 Numaralı Isparta Şer’iye Sicili’ne dayalı olarak incelenmiştir. Isparta bu dönemde Hamid Sancağı kazaları arasındadır. Fiyatların belirlenmesinde büyük oranda tereke kayıtlarından olmak üzere diğer bazı belgelerden de yararlanılmıştır. Fiyatlar; gıda, hayvan, çeşitli eşya, gayr-i menkul, mehir ve nafaka fiyatları olarak tasnif edilmiştir. Çeşitli mal ve eşya arasındaki fiyat farklılıkları, zaman içinde görülen fiyat hareketliliği ve nedenleri incelenmeye çalışılmıştır. Tereke kayıtlarındaki mal varlığı dikkate alınarak, fiyatlar ışığında halkın alım gücü ve gelir düzeyi araştırılmış; Müslüman – gayr-i müslim, kadın – erkek, köyde – şehirde oturan kişilerin mali durumları mukayese edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Isparta, Fiyat, Tereke, Mal varlığı durumu*

Costs and possessions in Isparta in the years between 1855 – 1857

ABSTRACT

Prices and property situation in Isparta between 1855-1857 has been examined based on the Isparta Kadi Register no 187. In this period of time, Isparta was among the counties of Hamid Sanjak. Mainly estate records and some other documents were utilized in determining prices. Prices were classified as; food, animal, miscellaneous goods, real estate, mehir and alimony. It has been attempted to examine price differences between various properties and goods, price mobility and its reasons seen in the course of time. Purchasing power and income level of people have been searched by considering property in estate records; financial situations of those living in city –village, moslem, non-moslem, woman-man have been compared.

Key Words: *Isparta, Price, Estate, Property Situation*

Giriş

Genel ve yerel tarih araştırmalarında, ekonomik durumun aydınlatılması; siyasî, sosyal ve diğer hususların açığa çıkması bakımından büyük önem arz etmektedir. Ekonomik durumun anlaşılmasında da fiyatların ortaya çıkarılması ve gelir seviyesinin tespit edilmesiyle önemli veriler elde edilmektedir.

Tarih araştırmalarında mühim kaynaklar arasında yer alan şer’iye sicillerinin ekonomi tarihi araştırmalarında da çok yararlı bilgiler içerdiği bilinen bir gerçektir ¹. Bu

* Dr., Seydişehir/ Konya, nmistan@hotmail.com

¹ Şer’iye sicilleri ile ilgili birkaç eser bkz. İ.Hakkı Uzunçarşılı, “Şer’i Mahkeme Sicilleri” *Ülkü Mecmuası*, C. IV, S. 29, Ankara 1935, s. 365–368; Halil İnalçık, “Osmanlı Tarihi Hakkında Mühim Bir Kaynak”,

çalışmada XIX. yüzyılın ikinci yarısının başlarında Isparta çevresindeki fiyatlar ve ailenin gelir seviyesi 187 Numaralı Isparta Şer’iye Sicili’ne göre incelenmeye çalışılacaktır ². Araştırmamızın ana kaynağı olan bu sicil Hicrî 1272 – 1273 (Miladî 1855 – 1857) tarihleri arasındaki 570 belgeyi ihtiva etmektedir. Bu sicilde o dönemde Isparta ile birlikte Hamid Sancağı’na bağlı olan diğer kazaların da kayıtları mevcuttur. Bu kazaların önemli bir kısmı günümüzde Isparta şehri içinde yer almaktadır. Şer’iye sicili dışında, 10597 numaralı Yalvaç Temettuat Defteri, Devlet Salnamesi, diğer tetkik eser ve araştırmalardan da faydalanılmıştır.

Araştırmamızın ait olduğu yıllar, Osmanlı Devleti’nin yitirdiği eski gücünü yeniden kazanmak için yaptığı gayretlerle, değişim ve yenilik hareketleriyle dolu olan, gerek iç gelişmeler gerekse dış hadiseler bakımından önem taşıyan Tanzimat Dönemi’nin içinde yer almaktadır. Ayrıca 1853’ten 1856’ya kadar devam eden Kırım Savaşı ve Islahat Fermanı’nın ilan edilmesi aynı zaman dilimi içindedir.

Isparta yöresi XIII. yüzyılın başlarında Türk hâkimiyetine girmiş ve zamanla birçok Türk boyunun gelip yerleştiği yer olmuştur ³. Isparta’nın bağlı olduğu Hamid Sancağı XIX. yüzyıl başlarında Anadolu Eyaleti’ne dâhildi. 1836 yılında Redif Müşirliği oluşturulurken idarî bölünmede değişiklik yapılması kararlaştırılmış ve Hamid Sancağı, Redif-i Mansure Konya Müşirliği’ne bağlanmıştır. Bu düzenleme Tanzimat’a kadar sürmüştür⁴. Tanzimat’tan sonra yapılan düzenlemelerde Hamid Sancağı, Konya (Karaman) Eyaleti’nin içinde yer almıştır ⁵. İncelediğimiz yıllarda Isparta, Hamid Sancağı’nın bir kazasıdır⁶. Şer’iye Sicili’nde bulunan tevzi defteri kayıtları⁷ incelendiğinde; Hamid Sancağı’ndan alınan senelik vergi, ihtiyaç halinde istenen asker neferi, toplanan deve ve çeşitli masraf miktarlarının kazalara göre dağılımında Isparta Kazası’nın, Yalvaç, Karaağaç, Uluborlu’dan sonra geldiği; en sonlarda da Gönen ve

AÜDTCF Dergisi, C.1, S.2, Ankara 1942, s. 89–96; Ahmet Akgündüz, *Şer’iye Sicilleri Mahiyeti Toplu Katologu ve Seçme Hükmümler*, İstanbul 1988.

² 187 Numaralı Isparta Şer’iye Sicili, Ankara Milli Kütüphane bünyesinde İbn-i Sina Salonu’nda kayıtlı bulunmaktadır. Özel tasnif numarası 25-L26’dır. Bu sicilın transkripsiyonu ve edisyon kritiği tarafımızdan Yüksek Lisans Tezi olarak sunulmuştur. Bkz. Nurhan Gedik, *187 Numaralı Isparta Şer’iye Sicili (Transkripsiyonu ve Edisyon Kritiği)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1997.

Bundan sonra bu sicil için “ I Ş S ” kısaltması kullanılmıştır. Kısaltmadan sonra gelen ilk rakam sicilın sayfa numarasını, ikinci rakam belge numarasını ifade etmektedir. Arkadan verilen hicrî ve miladî tarih, belgenin düzenlendiği tarihi göstermektedir.

³ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul. 1971, s. 266; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK Yay. Ankara 1988, s. 62–66.

⁴ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK Yay., Ankara 1991, s. 13-17.

⁵ 1867 yılına kadar Konya Eyaleti’nin resmî adı Karaman Eyaleti olmakla birlikte Tanzimat Devri’ne ait irade kayıtlarında Konya Eyaleti tabiri kullanılmıştır. 1847 yılından sonra düzenli olarak çıkan Devlet Salnameleri’nde genellikle Karaman Eyaleti diye geçmektedir. Bkz. Mehmet Yılmaz, *Konya Vilayetinde Muhacir Yerleşmeleri (1854 – 1914)*, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1996, s. 3.

⁶ Bkz. Devlet Salnamesi (Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye) 1270 (1854), s. 80; 1272 (1856) s. 90.

⁷ Tevzi defteri, halkın ödemekle mükellef olduğu örfî vergiyi gösteren müfredathı hesap hakkında kullanılan bir tabir olup “ Salyane defteri” de denilirdi. Bkz. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, MEB Yay., İstanbul 1993, s. 485-486.

İncir'in yer aldığı tespit edilmektedir⁸. Bu sıralama kazaların nüfus ve ekonomik durumlarını yansıtmaları bakımından dikkate değerdir.

Anadolu şehirlerinin bir kısmında olduğu gibi Isparta Kazası da arpalık olarak ulemadan birisine verilmişti. Isparta Kazası arpalık mutasarrıfı bulunan Mehmed Refik, kaza naipliğine 15 Muharrem 1272 (27 Eylül 1855) tarihinden itibaren Mehmed Salih Efendi'yi tayin ettiğini bir buyruldu ile bildirmiştir⁹. Şer'îye sicilinde bulunan diğer buyruclularda Mehmed Salih Efendi aynı tarihten geçerli olmak üzere, Anadolu Kazaskeri Ali Raif tarafından Ağros, Gönen, Afşar, Barla, Pavlu, Ağlasun ve Hoyran kazalarının da naipliğine tayin edilmiştir¹⁰.

Isparta'nın incelenen dönemde 29 mahallesi ve 12 köyü bulunduğu tespit edilmektedir¹¹. Tanzimat'tan önceki yıllardan bu yana mahalle ve köylerin isim ve sayılarının değişmediği anlaşılmaktadır¹².

1. Dönemin Para ve Ölçü Birimleri

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemine kadar bir para birliği mevcut değildi. XVI. yüzyılın sonlarında Avrupa gümüşlerinden kesilen ve "guruş" adı verilen gümüş para, akçe karşısında sürekli değer kazanmış ve XVIII. yüzyılın sonlarında ana para durumuna gelmiştir¹³.

Altın sikkeler ilk defa Fatih zamanında basılmış, ileriki dönemlerde yeni altınlar piyasaya sürülmüştür¹⁴. II. Mahmut zamanında mahmudiye, hayriye gibi adlarla altınlar basılmıştır¹⁵. 1844 yılında yapılan düzenleme ile para sistemi guruşa dayandırılmış; yüz guruş bir altın karşılığı olarak kabul edilmiştir. Buna göre Osmanlı lirası, mecidiye ve guruş temel para birimleridir. Yüz guruş bir Osmanlı lirası, bir mecidiye ise yirmi guruş değerindedir. Ayrıca 20, 10, 5, 1 guruşluk ve yirmi paralık gümüş sikkeler basılmıştır¹⁶.

Isparta ve çevresinde incelediğimiz dönemde günlük hayatta fiyatların guruşa dayalı olarak belirlendiği, guruşun alt birimleri olan "para" ve "akçe"nin de gerektiğinde kullanıldığı¹⁷ anlaşılmaktadır. Mal ve eşya fiyatları genellikle guruş ve daha az olarak "para" ile belirlenmiştir. Akçenin çok değeri olmadığı için küsurat olarak

⁸ Hamid Sancağı'nın havi olduğu kazaların senelik vergilerini gösteren tevzi kaydı için bkz. EK: 1.

⁹ İŞS 2/1, bkz. EK: 2.

¹⁰ İŞS 2/2 – 2/3 – 2/4 – 2/5 – 2/6 – 2/7 – 2/8.

¹¹ Tevzi kayıtlarına göre toplanan vergi ve diğer masraf miktarının yüksekliğine bakarak, mahalleleri şöyle sıralayabiliriz: Temel, Çavuş, Karaağaç, Kemer, Yaylazade, Emre, Keçeci, Çelebiler, Fazlullah, Hocaşade, Cami-i Atık, Hacı Elfi, Sülübey, Hacı İvaz, Yenice, Doğanca, Hisar Efendi, Dere, İnneci, Debbaghane, Şih, Tekye, İskender, Germiyan, Cedit, Ermeniyan, Ören, Saçmacı, İlisucu. Köyler: Sav, Ali, Hacılar-ı Kebir, Lagos, Geyran, Kışla, Çünür, Deregüme, Hacılar-ı Sağır, Darıviran, Diyadin, Kayı.

¹² Nuri Köstüklü, *1820 – 1836 Yıllarında Hamid Sancağı ve Türkiye (182 Numaralı Isparta Şer'îye Siciline Göre)*, Selçuk Ü. Yay., Konya 1993, s. 14-16. (Bundan sonra bu esere yapılan atıflarda "Hamid Sancağı" kısaltması kullanılmıştır.) Isparta tarihi ile ilgili ayrıca bkz. Zeki Arıkan, *XV. – XVI. Yüzyıllarda Hamid Sancağı*, İzmir 1988; Bôcüzade Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, (hazırlayan: Suat Seren), İstanbul 1983.

¹³ Halil Sahillioğlu, "Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketinin Yeri (1300 – 1750)", *ODTÜ Gelişme Dergisi (1978 Özel Sayısı)*, Ankara 1979, s. 12–28.

¹⁴ Şükra Baban, "Tanzimat ve Para", *Tanzimat 1*, MEB Yay., İstanbul 1999, s. 242.

¹⁵ Ziya Karamursal, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, TTK Yay., Ankara 1989, s. 211.

¹⁶ Baban, *a.g.m.*, s. 258-260; Çadircı, *a.g.e.*, s. 336.

¹⁷ 1 guruş 40 para, 1 para 3 akçedir.

çoğunlukla miras taksimi sırasında ve imam, hatip gibi görevlilerin günlük ücretlerinde kullanılmıştır. Ayrıca mehir miktarı belirtilirken zaman zaman gurusu yerine akçe ile fiyat verildiği görülmektedir. Mesela; Geyran Köyü’nden Hadice Hanım’ın mehr-i muacceli 200 gurusu, mehr-i müecceli 20 bin akçedir ¹⁸.

Çeşitli değerdeki altınlar bazı alış – verişlerde, mehirlerde ve ziynet eşyaları arasında yer almaktadır. İncelediğimiz şer’iye sicilinden tespit edilen altın çeşitleri ve fiyatları şöyledir: Yirmilik altın, yüzlük altın, nısfıye, rub’iye, mahmudiye (90 gurusu), Mısırlı altını (26 gurusu), çifte hayriye (55 gurusu), ufak adliye (20 gurusu) ¹⁹.

Osmanlı idaresi altındaki birçok bölgede ölçü birimleri merkezî sisteme uymakla beraber mahallî ağırlık ve ölçüler de kullanılmıştır. Bütün devlet çapında ölçmenin standart hale getirilmesi için Tanzimat döneminde bazı düzenlemeler yapılmış, ancak uygulamada tam bir başarı sağlanamamıştır ²⁰.

Şer’iye siciline göre Isparta ve çevresinde kullanılan ölçü birimleri şöyledi ²¹ :

Uzunluk Ölçüleri

Zirâ ‘	: 75,8 cm
Endâze	: 65 cm
Yarda	: 91 cm
Tob	: 10–12 m

Ağırlık Ölçüleri

Dirhem (direm)	: 16 kırat = 3,2 gram
Miskal	: 1,5 dirhem
Kıyye (okka)	: 1282 gram
Çeki	: 225,978 gram
Keyl (kile)	: 37 litre
İstanbul kilesi	: 20 kıyye = 25,64 kg
Şinik	: Yaklaşık 8 kg

Alan Ölçüleri

Zirâ ‘	: 0,574 m ²
Evlek = 400 mimarî zirâ‘	: 229,825 m ²
Dönüm = 4 evlek	: 919,302 m ²

Değerleri belirtilen ölçü birimlerinin yöresel olarak bir miktar farklılık gösterebileceği dikkate alınmalıdır. Mesela; kile ²², dönüm, evlek bölgelere göre değişebilmektedir. Evlek tabiri genel bir ifade ile bir evin yapılabileceği alan olarak da kullanılmıştır. Şer’iye sicilinde çoğunlukla hububat ölçü birimi olarak yer alan “şinik” in bazı yörelerdeki “çinik” ile aynı ölçü birimi olduğu anlaşılmaktadır. ²³ Şer’iye sicilinde bu ölçü birimlerinin dışında ölçü bildiren bazı ifadeler bulunmaktadır. Çeşitli eşyaların miktarının belirtilmesinde “aded”; ev ve diğer yapıların oda sayısı ifade edilmesinde “göz”; kaşık, fes, mendil gibi eşyalarda “deste”; yine ev, mağaza gibi yapılarda “bab”;

¹⁸ İŞS 135/3, 16 Cemaziyelevvel 1273 (12 Ocak 1857).

¹⁹ Altın çeşitlerinin basıldığı zaman ve anlamları için bkz. Karamursal, *a.g.e.*, s. 208-215.

²⁰ İnalçık, “Osmanlı Metrolojisine Giriş”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ağustos 1991, s. 22–23.

²¹ Verilen ölçü birimlerinin değerleri için ayrıca şu eserlerden faydalanıldı : İnalçık, *a.g.m.*, s. 21-50; Tuncer Baykara, *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*, İrfan Kültür ve Eğitim Derneği Yay., İzmir 1995, s. 157-158; Pakalın, *a.g.e.* ; Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul 1995.

²² Yalvaç’a has mahallî bir ölçü birimi olan Yalvaç kilesi 8 şinik veya 8 yarım’dır. Ancak bu ölçü bazı köylerde değişik değerlere sahip olabilmektedir. Bkz. Köstüklü, *Sosyal Tarih Perspektifinden Yalvaç’ta Aile (1892 – 1908)*, Konya 1996, s. 91. (Bundan sonra bu esere yapılan atıflarda “Yalvaç’ta Aile” kısaltması kullanılmıştır.

²³ Yozgat’ta hububat ölçü birimi olan “çinik” 8 kg dolaylarındadır. Bkz. Orhan Sakin, *Bozok Sancağı ve Yozgat*, Ankara 2004, s. 84.

çeşitli eşyalarda “parça”; yorgan, döşek, çarşaf ve yastıktan oluşan yatak takımı ve benzerlerinde “kat”; çorap, ayakkabı gibi giyeceklerle iki adet olduğu belirtilmek istenen öküz vs. hayvanlar ve çeşitli eşyalarda “çift”; büyükbaş hayvan adedi belirtilirken “re’s” tabirleri kullanılmıştır. Köle sayısı da “re’s” ile ifade edilmiştir ²⁴. Ayrıca “keri” (کری) diye okuduğumuz bir birim saman ölçümünde kullanılmıştır. Bu birimin, samanın taşındığı “araba” kadar olduğu tahmin edilebilir.

Bağ ve bahçede, evlek ve dönüm birimlerinin yanında “adımlık”, “kıt’a” ve “karık” tabirleri de yer almaktadır. Kesin ölçüleri belli olmamakla birlikte belirli ziraat yapılan yerler olduğu anlaşılmaktadır.

Sicilde tatlı su çeşmelerinden akan su miktarı “masura” ile belirtilmiş. Masura, akan suyun ölçümünde kullanılan, lülenin dörtte birine ve dört çuvaldıza eşit olan bir birimdir ²⁵. Yani çeşmeden akan suyun kalınlık derecesini belirten bir birimdir denilebilir.

2. Fiyatlar

Fiyat araştırmalarında önemli kaynaklar arasında bulunan şer’iye sicillerinde, Tanzimat’a kadar kur, narh, mübayaa, müzayede, rayic fiyatlarıyla ilgili birçok belge bulunmaktaydı. Tanzimat’tan sonra giderek bu belge çeşitleri azalmış ²⁶ ancak tereke taksimi, mal alım – satımı, müzayede ile ilgili kayıtlar ve diğer bazı belgeler, fiyat araştırmaları için önemli veriler sunmaya devam etmişlerdir.

Tereke kayıtlarında (tereke defterleri, tereke taksim kayıtları da denilmektedir) ölen kişiye ait olan her çeşit mal, eşya, hayvan ve gayr-i menkul ayrıntılı şekilde fiyatlarıyla belirtilmektedir. Ayrıca ölenin hazır bulunan nakit ve altını; varsa borcu, alacağı, vasiyeti; mirasın vârisleri arasındaki taksimi, gerektiği hallerde vasi tayini; alınan vergiler ve yapılan resmî işlemler de tek tek kaydedilmiştir.

Tereke kayıtlarında fiyatlar o günün piyasa değeri üzerinden verildiği için herhangi bir malın gerçeğe en uygun fiyatı öğrenilmekte, yıllara ve bölgelere göre fiyat hareketleri gözlenebilmektedir ²⁷. Tereke kayıtları incelenerek ekonomi tarihi ile ilgili bilgilerin yanında sosyal, kültürel ve diğer bazı alanlarla ilgili önemli ipuçlarına ulaşılabilmektedir ²⁸.

²⁴Mesala; İŞS 118/2, 29 Rebiülevvel 1273 (27 Kasım 1856) ; müteveffa Mustafa bin Abdullah’ın terekesinde “1 re’s zenci gulam” bulunmaktadır.

²⁵Lüle: Çeşme, musluk gibi şeylere takılan ve ölçmede kullanılan küçük boru.

Çuvaldız: Çuval ve benzeri şeyleri dikmeye yarayan büyük iğne. Bkz. Şemseddin Sami, *a.g.e.*

²⁶Mustafa Öztürk, “Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatların Tahlili” , *Belleten*, C. 55, S. 212, 1991, s. 93.

²⁷Tereke kayıtlarının fiyat bakımından tahlili için bkz. Öztürk, *a.g.m.*, s. 98-99; aynı müellif, “XVIII. Yüzyılın Sonlarında Anadolu’da Fiyatlar”, *X. Türk Tarihi Kongresi Bildiriler*, C. IV, TTK Yay., Ankara 1993, s. 1822.

²⁸Tereke kayıtlarının sosyal, kültürel ve iktisadi tarih araştırmalarında önemi için bkz. Yusuf Oğuzoğlu, “Sicillerdeki Tereke Kayıtlarının Kültürel Malzeme Olarak Değeri”, *T.C. Kültür ve Turizm Bak. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1985, s. 1-4; Köstüklü, “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarih Araştırmalarında Tereke Defterlerinin Yeri (Muğla Örneğinde)”, *Osmanlı’nın 700. Yılında Muğla Sempozyumu*, Muğla 1999. (Bundan sonra bu makaleye yapılan atıflarda “Muğla Terekeleri” kısaltması kullanılmıştır).

Bu araştırmada daha ziyade tereke kayıtlarından istifade edildi²⁹. Toplam 194 adet tereke kaydı tetkik edilip fiyatlar yıllara göre belirlendi. Yıllar içinde fiyatlar belirtilirken bir malın o sürede görülen en düşük ve en yüksek değerleri dikkate alındı. Terekelerde “köhne” ve “müstamel” olduğu kaydedilen eşyaların fiyatları incelemeye dâhil edilmedi. Tereke kayıtları dışında mal alım - satımı ile ilgili belgeler, müzayede kayıtları; mehir ve nafaka fiyatları için nikâh, boşanma, nafaka hüccetleri ve çeşitli hizmet fiyatlarını bildiren belgelerden de yararlanıldı. Terekelerdeki fiyatlarla, satış ve müzayede fiyatlarının hemen hemen aynı seviyede olduğu tespit edildi. Belirlenen fiyatların daha iyi anlaşılması için Isparta’ya yakın bir bölgede olan Muğla’daki aynı döneme ait fiyatlar ve Isparta’nın daha önceki yıllarına ait fiyatlarla kıyaslamalar yapıldı.

a. Gıda Maddelerinin Fiyatları

Tablo 1: Isparta’da 1855 – 1857 Yılları Arasında Bazı Gıda Maddelerinin Fiyatları

Sıra No	Cinsi	Birimi	Fiyatlar (Guruş)		
			1855	1856	1857
1	Hinta (buğday)	Kile	25 – 30	12 – 25	15 – 16
2	Şair (arpa)	Kile		7 – 12	8
3	Çavdar	Kile	15	8 – 18	10 – 12
4	Dakik (un)	Kile	30	12,5 – 25	
5	Bulgur	Kile	25 – 30	25 – 30	20 – 25
6	Burçak	Kile	10	10	
7	Yulaf	Kile		4	
8	Darı	Kile	10	5- 12	10
9	Tarhana	Kile		20	
10	Börülce	Kile	15	13 – 17,5	14
11	Fasulye	Kile		14 – 19	
12	Ceviz	Kile		8 – 12	
13	Kuru üzüm	Kıyye	0,6	1,3	
14	Penayir (Peynir)	Kıyye		1 – 1,5	
15	Tulum penayiri	Kıyye		2	
16	Çökelek penayiri	Kıyye			1,3
17	Revgan-ı sade (sadeyağ)	Kıyye		7	9,5
18	İç yağı	Kıyye		5	
19	Bekmez	Kıyye		2,5	
20	Bal	Kıyye		3,5	5
21	İncir	Çeki		96	
22	Susam	Kile			50
23	Sumak	Kıyye		10	10
24	Haşhaş	Kile		15 – 16	
25	Şeker	Kıyye		7	

²⁹Sicildeki tereke kayıtlarına örnek için bkz. EK: 3 ve 4.

26	Kahve	Kıyye		10	
27	Arıkovanı	Adet	10	10 – 20	18,5 – 20

Gıda maddeleri fiyatlarında; kalite, üretim – tüketim arasındaki oran gibi nedenlerle bazı farklılıklar olması doğaldır. Ancak tabloya genel olarak bakıldığında özellikle hububat fiyatlarında 1857 yılında bir düşüş görülmektedir. 1853'te başlayıp 1856'ya kadar devam eden Kırım Savaşı'nın fiyatların yüksek seyretmesinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Savaş sırasında ordunun yiyecek ihtiyacını karşılamak üzere devlet, sancaklardan daha çok hububat satın alıyordu. Bu durum fiyatların artmasında etkili olmaktadır.

Kırım Savaşı'nda Hamid Sancağı kazalarından da çok sayıda asker sevk olunmuştur. İncelenen şer'îye sicilindeki 194 tereke kaydından 14'ü "Silitsre, Karadağ, Sivastopal, Tuna vs. muharebesinde şehiden fevt", 9'u da "askerde fevt" olanlara aittir. Diğer bazı belgelerde de şehit olmuş kişilerden bahsedilmektedir. Ayrıca sicilde yer alan tevzi kayıtlarından Kırım Savaşı bitiminde Hamid Sancağı kazalarından toplam 95 nefer yardımı ³⁰ ile yüzbaşı masrafı ³¹ alındığı anlaşılmaktadır.

Gıda maddeleri kendi içinde değerlendirildiğinde buğday fiyatının arpanın yaklaşık iki katı olduğu, zaman zaman tarhanadan daha pahalı seyrettiği görülmektedir. Kahve fiyatı balın iki-üç kat üzerindedir.

Aynı dönemde Muğla yöresindeki fiyatlara bakıldığında; 1856 yılı sonlarında Muğla'da buğdayın kilesi 12,5 guruş, arpanın 6 guruş, darının 8,5 – 9 guruş, balın kıyyesi 3 guruş civarındadır ³². En düşük ve en yüksek seviyeleri dikkate alındığında, Isparta ve Muğla'daki fiyatların yaklaşık aynı oranlarda olduğu söylenebilir.

Daha önce 1836 yılında Isparta'da bir ölçek buğdayın 6 – 6,5 guruş, bir ölçek arpanın 3,5 – 4 guruş civarında olduğu düşünülürse o yıllarda da buğday fiyatının arpanın bir buçuk iki katı dolaylarında bulunduğu anlaşılmaktadır. 1836 yılında bir arı kovani 15 guruştur. 1856'ya gelindiğinde bu fiyatta önemli bir değişiklik olmamış, bir arı kovani fiyatı 10 – 20 guruş arasında seyretmiştir ³³.

Tereke kayıtlarındaki "bağ" oranının yüksek olması ³⁴ Isparta ve çevresinde bağcılığın gelişmiş olduğunu dolayısıyla üzümün bolca yetiştirildiğini göstermektedir. Üzümün civar bölgelere de satıldığı anlaşılmaktadır. Konya'da pazar vergisi oranlarını ifade eden bir kayıta, Konya pazarına Aladağ ve Hamid'den üzüm, kişniş (kuş üzümü), tütün getirilip satıldığı bildirilmektedir ³⁵.

b. Hayvan Fiyatları

Tablodaki hayvan fiyatları incelendiğinde Kırım Savaşı'nın devam ettiği yıllarda fiyatların yüksek seyrettiği görülmektedir. Hayvanın yaşı, cinsiyeti, gelişim durumu gibi faktörler fiyatları etkilemekle birlikte savaşın getirdiği olumsuz şartların da önemli ölçüde rolü vardır. Ayrıca deve, bargir, katır türü hayvanların nakliye aracı olarak

³⁰ İŞS 33/1, 14 Cemaziyelahir 1272 (21 Şubat 1856).

³¹ İŞS 43/3, (tarihsiz)

³² Köstüklü, Muğla Terekeleri, s. 6.

³³ Isparta'da 1820 – 1836 yılları arasındaki fiyatlar için bkz. Köstüklü, *Hamid Sancağı*, s. 67–75.

³⁴ 194 terekeden 102'sinde bağ bulunmaktadır.

³⁵ Muhiddin Tuş., *Sosyal ve Ekonomik Açıdan Konya (1756 – 1856)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993, s. 224.

seferlerde kullanılması fiyat artışına neden olmaktadır. Şer’iye sicilindeki tevzi kaydında Hamid Sancağı kazalarından toplam 100 re’s deve alındığı ³⁶, bir başka kayıta da Isparta’dan toplanan deve, bargir ve katırların geri geldiğinde müzayede yoluyla satılarak bedelinin mahalle ve köy sandıklarına taksim olunduğu anlatılmaktadır ³⁷.

Tablo 2: Isparta’da 1855 – 1857 Yılları Arasında Hayvan Fiyatları

Sıra No	Cinsi	Birimi	Fiyatlar (Guruş)		
			1855	1856	1857
1	Öküz	Re's	200	150 – 425	175 – 200
2	İnek	Re's		120 – 150	120
3	Sığır dügesi	Re's		100	
4	Tosun	Re's	50	50 – 120	
5	Dana	Re's	150	30 – 100	
6	Merkep	Re's	50 – 100	40 – 300	
7	Katır	Re's		500 – 880	750
8	Bargir (beygir-esb)	Re's	350 – 400	250 – 1000	721
9	Kısrak	Re's		200 – 250	350
10	Camus	Re's		300 – 600	300
11	Deve	Re's	3000	1000 – 2000	
12	Davar (tavar)	Adet	14 – 20	18 – 30	22 – 25
13	Koyun	Adet	20	30 – 35	
14	Keçi	Adet	15	20 – 25	
15	Oğlak	Adet	5 – 8	12	

Günümüzle kıyaslandığında merkebin o dönemde pahalı olduğu, zaman zaman inek, tosun ve danadan daha yüksek fiyata sahip bulunduğu görülmektedir. Binek ve nakliye aracı olarak kullanılan merkebin o dönemdeki önemi bu durumu açıklamaktadır.

Tabloda gösterilen hayvanlara yaş ve cinsiyetine göre – günümüzde de kullanılan – değişik adlar verilmiştir. Mesela; toklu (genç erkek koyun), cebic (keçinin bir yaşındaki yavrusu), erkek (erkek yetişkin keçi), buzağı (ineğin küçük yavrusu) vs. Davar, bazı yerlerde koyun, keçi türü hayvanların tümüne birden verilen addır. Isparta ve çevresinde daha ziyade keçi grubuna davar denildiği anlaşılmaktadır ³⁸. Şer’iye sicilinde bazı belgelerde davar, bazı belgelerde koyun ve keçi fiyatları belirtildiği için tabloya hepsi dâhil edilmiştir.

Geçmiş yıllara bakıldığında 1836’da Isparta ve çevresinde merkep 100 – 200 gurus, bargir 350 gurus, davar 21 – 22 gurus, inek 80 gurus civarındadır ³⁹. 1844 yılında hayvan fiyatlarında bir düşüş görülmüş; bargir 100 – 200 gurus, inek 60 – 70 gurus, camus 200 – 250 gurus, katır 400 – 500 gurus, merkep 60 – 100 gurus dolaylarında

³⁶ İŞS 385/4, 5 Cemaziyelahir 1272 (21 Şubat 1856)

³⁷ İŞS 65/5, 13 Zilkade 1272 (16 Temmuz 1856).

³⁸ Tereke kayıtlarında “yün” ve “davar kılı”nın ayrı ayrı belirtilmiş olmasından “davar” tabirinin keçi yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır.

³⁹ Köstüklü, *Hamid Sancağı*, s. 75.

seyretmiştir ⁴⁰. 1856 – 1857 yılları fiyatları ise 1836 ve özellikle 1844 yılı fiyatlarından yüksektir.

1856 yılında Muğla'daki hayvan fiyatlarına bakıldığında; öküz 200 – 300 guruş, deve 600 – 700 guruş, tosun 120 guruş, keçi 31,5 guruş, merkep 100 – 300 guruş civarındadır ⁴¹. Bu dönemde Isparta ve Muğla'da deve dışındaki hayvan fiyatlarının yaklaşık aynı seviyede bulunduğu, devenin ise Isparta'da daha pahalı olduğu anlaşılmaktadır.

c. Günlük Hayatta Kullanılan Eşya Fiyatları

c.1. Mutfak ve Diğer Bazı Ev Eşyaları Fiyatları

Tablo 3: Isparta'da 1855 – 1857 Yılları Arasında Mutfak ve Diğer Bazı Ev Eşyaları Fiyatları

Sıra No	Cinsi	Birimi	Fiyatlar (Guruş)		
			1855	1856	1857
1	Yatak takımı	Adet	100	25 – 150	
2	Yorgan	Adet	17,5 – 40	7,5 – 50	40
3	Döşek	Adet	60	20 – 50	
4	Yasdık	Adet	5 – 15	11,5	
5	Çarşab (çarşaf)	Adet	5 – 20	5 – 50	15
6	Kilim	Adet	15 – 80	30 – 100	50
7	Seccade	Adet	15 – 40	7,5 – 80	30 – 50
8	Minder	Adet	4 – 15	4 – 50	
9	Hegbe	Adet		3 – 16	
10	Harar (büyük çuval)	Adet		10 – 15	
11	Çuval	Adet	5 – 30	7,5 – 30	
12	Havlu	Adet	10	5 – 25	
13	Sandık	Adet	15 – 40	11 – 40	25 – 50
14	Çul	Adet	10 – 30	7,5 – 40	20
15	Yan halısı (sedir halısı)	Adet		145	
16	Mendil	Adet		2	
17	Evani-i nuhas	Kıyye	10 – 15	15 – 25	22 – 25
18	Ekmek sandığı	Adet		5 – 10	9
19	Kaşık	Deste		10	
20	Bıçak	Adet		16	
21	Küp	Adet	6	7,5 – 10	
22	Şamdan	Adet	10	3,5 – 30	3
23	Mirat (ayna)	Adet		3 – 4	
24	Kahve takımı	Adet	30	20 – 50	50
25	Saat	Adet	250	60 – 250	140
26	Fener	Adet		5 – 20	

⁴⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliye Varidat Kalemi, Yalvaç Temettuat Defteri, no. 10597, 1260–1261 (1844–1845), s.1 – 100.

⁴¹ Köstüklü, Muğla Terekeleri, s. 6.

Bir eşyanın aynı zaman dilimi içinde farklı fiyatlarla görülmesinde; kullanılan malzeme, ebat, üretim miktarı, işçilik özelliği gibi nedenler öncelikle etkilidir. Mesela; ipek bir yorgan 50 – 100 guruş iken pazen, bez veya basmadan yapılan yorganın fiyatı 7 – 15 guruşa kadar inmektedir. Yine yorganın büyüklüğü, içine konulan malzemenin (pamuk, yün vs) özelliği fiyatı değiştirmektedir. Bununla birlikte tabloda bazı eşya fiyatlarında 1856 yılında bir artış, 1857 yılında düşüş olduğu görülmektedir. Bu durumun, o dönemdeki genel ekonomik vaziyetle ilgisi olduğu söylenebilir.

Değişik meslek ve gelir düzeyine sahip kişilerin terekelerinde genel olarak aynı tür eşyalar bulunmaktadır. Gayr-i müslim ve Müslüman terekeleri arasında da eşya çeşidi bakımından büyük farklar yoktur. Bakırdan yapılmış kap – kaçak anlamına gelen “evani-i nuhas” 194 tereke kaydının 130’unda yer almaktadır. Evani-i nuhas olmayan terekelerin çoğunda da birkaç bakır eşya sıralanmaktadır ⁴². O dönemde mutfakta ve diğer yerlerde kullanılan eşyaların mühim bir kısmı bakırdan yapıldığı için evani-i nuhas fiyatı önem taşımaktadır. 1856 yılında Muğla terekelerinde evani-i nuhasın kıyyesi 20 guruş olup ⁴³ Isparta ile yaklaşık aynı seviyededir.

Terekelerin 113’ünde “hırdavat-ı beyt”, “hırdavat-ı menzil” bulunmaktadır. Bu tabir evdeki ufak tefek eşyaları ifade etmek için kullanılmış olmalıdır. Toplam 194 tereke kaydından 45’i gayr-i müslimlere aittir. Gayr-i müslimlere ait terekelerin 9’unda, Müslümanlara ait terekelerin 8’inde kahve takımı (kahve ibriği, değirmen, fincan, zarf, tepsi vs.) ve kahveyle ilgili eşyalar yer almaktadır. Bu terekeler incelendiğinde orta ve üst düzeyde gelir sahiplerine ait olduğu tespit edilmektedir. Tereke oranları dikkate alındığında kahvenin gayr-i müslimler arasında daha yaygın kullanıldığı söylenebilir.

Seccade, sadece Müslüman terekelerinde değil gayr-i müslimlere ait terekelerde de bulunmaktadır ⁴⁴. Bazı araştırmacıların da belirttiği gibi kendi dinlerinde namaz ibadeti olmadığına göre, bu eşyanın Müslüman misafirler için evde bulundurulması; ayrı din mensuplarının birbirlerine gösterdiği anlayışı yansıtmaları bakımından önemlidir.

Terekelerde tabloda yer almayan birçok ev eşyasının kaydı bulunmaktadır. Türk kültürünün zenginliğini göstermesi bakımından bir kısmını şöyle sıralayabiliriz: Yemek tenceresi, kuzu tenceresi, tava, sahan, kapaklı sahan, yemek sahanı, kazgan (kazan), tabak, kuzu tabağı, tabe, süt tabesi, yağ tabesi, balık tabesi, yumurta tabesi, bekmez tabesi, leğen, helva leğeni, ibrik, tas, çorba tası, sefer tası, hamam tası, hoşab.

c.2. Tarımla ve Çeşitli Mesleklerle İlgili Eşya Fiyatları

Tablo 4: Isparta’da 1855 – 1857 Yılları Arasında Tarımla ve Çeşitli Mesleklerle İlgili Eşya Fiyatları

Sıra No	Cinsi	Birimi	Fiyatlar (Guruş)		
			1855	1856	1857
1	Çift takımı	Adet	250	150 – 250	
2	Eğer takımı	Adet	25		
3	Saban Temürü	Adet	15	10	

⁴²Evani-i nuhas ve bakır eşya olmayan terekelerin bir kısmı misafir veya tüccar olarak bulunanlara, bir kısmı evli olmadığı anlaşılan askerde şehit olmuş kişilere aittir.

⁴³Köstüklü, Muğla Terekeleri, s. 7.

⁴⁴Gayr-i müslimlere ait terekelerin 9’unda seccadeye rastlanmıştır.

4	Araba	Adet	150	50 – 225	
5	Üzüm suluğu	Adet	15 – 150	10 – 100	
6	Bel	Adet	6	6 – 8	
7	Balta	Adet	5	3 – 7	
8	Orak	Adet		2,5	
9	Dülger takımı	Adet	40	50 – 250	
10	Berber takımı	Adet	25 – 114,5		
11	Muytab destgahı takımı	Adet	30		
12	Kantar	Adet	10 – 80	15 – 85	40
13	Satır	Adet	5 -20	3 – 15	
14	Duhan çubuğu	Adet		10	
15	Terazi takımı	Adet		15 – 40	9 – 35
16	Dikici takımı	Adet		25 – 50	
17	Çilingir takımı	Adet		45	
18	Duvar mihı	Adet		1	
19	Tüfenk	Adet	230 – 250	150	
20	Tabanca	Adet		15	
21	Takımlı seyf (kılıç)	Adet		60	
22	Değirmen taşı	Adet		10	
23	Sabun	Adet		5 – 6	5
24	Yün	Kıyye		4	
25	Duvar kılı	Kıyye			3,5
26	Şem (mum)	Kıyye			23
27	İtr-ı şahı yağı	Şişe			25
28	Saman	Keri		10 – 20	15
29	Dilme tahta	Adet	1		1
30	Kehrüba takımı ve çubuk	Adet	180	200 – 300	
31	İşret takımı	Adet	50	20 – 500	
32	Ceviz ağacı	Adet	16,5	36 – 50	25 – 120
33	Tavşan derisi	Adet			30
34	Tilki derisi	Adet			10
35	Duhan (tütün)	Kıyye		2 – 5,5	4

Fiyatlarda yıllara göre dikkati çeken bir değişiklik gözlenmemektedir. Çift takımı; saban, pulluk, tapan, boyunduruk gibi tarlayı sürmek, ekmek vs. için kullanılan aletlerin tümünü ifade eden bir tabirdir. Bazı terekelerde “çift takımı” olarak yer alırken bazılarında saban, saban temürü vs. diye ayrı ayrı fiyatlandırılmıştır. İşret takımı; içki içmede kullanılan eşyalardan olduğundan sadece gayr-i müslimlere ait terekelerde bulunmaktadır. Tütün ve benzeri ürünlerin içilmesinde kullanılan kehrüba takımı ile nargile, zengin sayılabilecek gayr-i müslim ve Müslümanların terekelerinde yer almaktadır. Çeşitli meslek sahiplerinin, meslekleriyle ilgili eşyalara, terekelerde yine takım ve ayrı ayrı olarak fiyat verilmiştir.

Terekelerde kaydı bulunan bu gruptaki diğer eşyaların bir kısmı şöyledir: Kağrı (kanrı), tahra, keser, çift alatu, anbar tahtası, mikras, bıçkı, burgu, çuvaldız, mengene, örs, maşa, bileği taşı, fota, yağhane takımı, çarh, müşte, duhan tabesi, nacak, şişhane tüfenk, iskemle, tahtırevan, küfeği taşı, çakmak taşı, enfiye ve teneke, kürek, semer, miskal vs.

c.3. Manifatura ve Tuhafiye Eşyaları Fiyatları

Tablo 5: Isparta’da 1855 – 1857 Yılları Arasında Manifatura ve Tuhafiye Eşyaları Fiyatları

Sıra No	Cinsi	Birimi	Fiyatlar (Guruş)		
			1855	1856	1857
1	Mecidiye basması	Yarda		3	
2	Çividi basması	Tob		40	
3	İngiliz basması	Tob		50	
4	Fransız basması	Tob		70 -80	
5	Bez	Tob		15	15
6	Amerikan bezi	Tob		30 – 40	
7	Al bazen (pazen)	Tob		40	
8	Alaca	Tob		15	
9	Halep alacası	Tob		22	
10	Çitari	Tob			120
11	İstanbul çitarisi	Tob		113	
12	Frenk çitarisi	Tob		20	
13	Çuka (çuha)	Zirâ'		36	
14	Hümayun	Tob		90	
15	İpekli işleme sof	Tob		150	
16	Şam kutni	Tob		100	
17	İplik	Deste		2	
18	Altıparmak iplik	Tob		45	
19	Dülbend	Tob		23	
20	Çitari entari	Adet	40 – 70	40 – 75	
21	Basma entari	Adet	13	15 – 20	25
22	Basma ayakkabı	Adet	10 – 30	7,5 – 34	
23	Çuka mintan	Adet	50	60	
24	Bez gömlek	Adet	5	10	
25	Çorap	Çift		1	
26	Yün çorap	Çift		3	
27	Kuşak	Adet	1 – 20	5 – 40	1 – 30
28	Sarık	Adet		1,5 – 10	
29	Mest	Çift		5	
30	Çenber	Adet		3,5 – 5	2 – 3
31	Yazma Yemeni	Adet		3,2 – 7	5
32	Fes	Adet	3 – 12	3 – 14	5 – 27
33	Tesbih	Adet		4 – 30	
34	Beyaz sahtiyan	Kıyye		7	
35	Sim küpe	Çift		20	

Osmanlı sanayisinin siyasî gelişmelere paralel olarak daha XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren gerileme dönemine girdiği 1838 ve onu izleyen ticaret anlaşmalarının Osmanlı ekonomik çöküşünü hızlandırdığı söylenebilir ⁴⁵.

⁴⁵Rifat Önsoy, “Tanzimat Dönemi İktisat Politikası”, *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu* (1989), TTK Yay., Ankara 1994, s. 262.

Kapitülasyonlar, sermaye yokluğu, bilgi yetersizliği, güvenliğin yeterince sağlanamaması gibi nedenlerle III. Selim zamanına kadar Osmanlı uyruğu güçlü bir tüccar sınıfı oluşmamış, III. Selim zamanında Müslüman olmayan yerli tüccara “Avrupa tüccarı” ünvanı verilerek özellikle dış ticarete yeni imkânlar verilmiştir. II. Mahmut devrinde Müslüman tüccara da “Hayriye tüccarı” denilerek yeni kolaylıklar sağlanmıştır ⁴⁶.

İncelediğimiz şer’iye sicilinde yer alan 3 ferman ve 3 berat, Avrupa ve Hayriye tüccarının imtiyazları, vergileri ve görevleri ile ilgilidir ⁴⁷. Bu ferman ve beratlardan, özellikle dış ticarete büyük önem verildiği, ticaretin kolay ve güvenli yapılması için devlet tarafından önlemler alındığı, Müslüman ve gayr-i müslim tacirlere aynı imtiyazların verildiği anlaşılmaktadır. Ancak gayr-i müslimlerin ticarete Müslümanlardan daha iyi durumda oldukları, şer’iye sicilindeki tereke kayıtlarından ve diğer bazı belgelerden tespit edilmektedir ⁴⁸.

Isparta ve çevresinde önceki dönemlerden beri pamuk ve pamuk ipliği üretimi yapılmaktaydı. Pamuk dokumacılığı da gelişmişti. Hamid Sancağı dâhilinde dokumacılıkla uğraşanların teslim ve imal ettikleri pamuk ve mamulü kumaşların vergilerinden ibaret olan penbe (pamuk) mukâtaası mevcuttu ⁴⁹. Isparta ipliğinin de civar yörelerde bilindiği ve kullanıldığı anlaşılmaktadır. Konya’da çeşitli zamanlarda narh verilen Konya harici emtianın listesinde “Isparta ipliği” yer almaktadır ⁵⁰. Tereke kayıtlarında da çok sayıda dokuma ve iplik çeşidi mevcuttur.

Osmanlı sanayisinin gerilemesi ve iktisadî hayatta yabancıların etkinliğinin artmasıyla birlikte yabancı rekabetine daha çok pamuklu dokuma maruz kalmış, sonra bunu yünlü ve ipekli dokumalar takip etmiştir ⁵¹. 1867’de kurulan Yeni Osmanlılar Cemiyeti’nin önde gelen temsilcilerinden Ziya Paşa yazılarında bu konuya değinerek; yanlış ekonomi politikası yüzünden Avrupa mamullerinin Osmanlı pazarlarını istila ettiğini, ucuz oluşu için kırmızı, alı basmayı, çiçekli Frenk halılarını, ottan mamul peşkirleri ve diğer Avrupa fabrika mamullerini, kendi mülkümüzün ürünlerine tercih ettiğimizi, bu yüzden yerli imalatımızın çöküntüye uğradığını belirtmiştir ⁵².

Tereke kayıtları incelendiğinde, Isparta ve çevresinde üretilenler ile Mısır, Trablus, Şam, Halep, Bursa, Tire, İstanbul ürünlerinin dışında Amerika ve Avrupa ülkelerinden ithal edilen eşyanın çokluğu da dikkat çekmektedir. Tabloda bunların bir kısmının fiyatları belirtilmiştir ⁵³.

⁴⁶Çadırcı, *a.g.e.*, s. 114 – 115.

⁴⁷İŞS 3, 29 Rebiülevvel 1272 (9 Aralık 1855); ticaret beratı verilmesi.

4/2, aynı tarih; taciz hizmetkârından belirlenenden fazla cizye alınmaması hususunda ferman. Bkz. EK: 5.

4/3, aynı tarih; aynı konuda ferman

4/4, Cemaziyelevvel 1272 (Ocak 1856) ; ticaret beratı verilmesi.

5, 15 Receb 1272 (22 Mart 1856)

6, aynı tarih; tacirin himaye edilmesi hususunda ferman.

⁴⁸İŞS’de yer alan ticaretle ilgili 3 ferman ve 3 berat toplam 6 adet belgenin 4’ü gayr-i müslimlere aittir. Bunlar dışındaki diğer belgelerde, tüccar olduğu anlaşılan kişilerden 8’i gayr-i müslim 5’i Müslümandır.

⁴⁹Köstüklü, *Hamid Sancağı*, s. 54.

⁵⁰Tuş, *a.g.e.*, s. 224.

⁵¹Önsoy, *a.g.m.*, s. 255.

⁵²İhsan Sungu, “Tanzimat ve Yeni Osmanlılar”, *Tanzimat 2*, MEB Yay., İstanbul 1999, s. 787.

⁵³Tabloda yer alıp, aşağıda anlamını verdiğimiz eşyalar için bkz. Şemseddin Sami, *a.g.e.* ; Pakalın, *a.g.e.*

Basma: Pamuklu bir kumaş. *Bağen (Pağen)* : Tüylü veya tüysüz yumuşakça bez veya basma. *Alaca*: Pamuklu bir kumaş çeşidi. *Çitari (Şitari)* : İpek ve pamuk karışımından dokunmuş kumaş. *Çuka (Çuha)* :

Kumaşların fiyatı, onlardan yapılan giyeceklerin fiyatını belirlemektedir. Mesela; çitariden yapılan bir entari basmadan yapılandan; çuka gömlek bez gömlektan daha pahalıdır. Diğer giyecek ve eşyaların fiyatı da yapıldığı malzemeye, verilen emeğe göre değişiklik göstermektedir. Mesela; tesbihin mercandan ve kehrubadan yapılanı 25 – 30 guruş, diğer malzemeden yapılanı 4 – 5 guruş arasındadır. Yün çorap, yün olmayandan daha pahalıdır. Yerli ve yabancı kumaşların fiyatları da farklıdır. Frenk çitarisi İstanbul çitarisinden, Fransız basması İngiliz basmasından daha fiyatlıdır.

Daha önceki yıllarda gelişmeye başlayan dericiliğin ⁵⁴ bu dönemde devam ettiği terekelerdeki dericilikle ilgili eşyalardan anlaşılmaktadır. Tereke kayıtlarında yer alan diğer bazı manifatura ve tuhafıye eşyaları, bir fikir vermesi bakımından aşağıda gösterilmiştir:

Şal, kemha entari, Şam alacası entari, mecidiye entari, Burusa entari, kutni entari, altıparmak entari, betni entari, Şam çitarisi entari, cihanyandı entari, merveş entari, Halepkârî çitari entari, ferace, libade (kısa hırka), Mısır kuşağı, Trablus kuşağı, frenkkârî şal kuşak, abani kuşak, ipek kuşak, hümayun gömlek, kadife mintan, keten gömlek, helâlî gömlek, frenk gömleği, tül gömlek, Burusa peştemali, çuka cebe, mecideye şalvar, sevai şalvar, salta, çukalı fermaişşal, gocuk, setri, Acem şalı, zenne yelek, kürk, cebken, abdestlik, uçkur, pabuç, nalın terlik, kundura, ayak yemenisi, hurc, Şam çitarisi ayakkabı, işleme keten ayakkabı, dizlik, Şamkârî hamamiye, Burdur yemenisi, peçe, yaşmak, değirmi çenber, kirazlı çenber, İngiliz yazması, Üsküdar yemenisi, Tire çorabı... İngiliz pazeni, İngiliz şalı, ibrîşim püskül, astarlı, zanta (bir kumaş türü), turuncu basma, taraklı kutni, sivaşbur, mücessem gaytan (sicim), altıparmak (bir kumaş türü), boğca, tığ, iğne, çabut, rişte-i gaytan (sicim ipliği), rişte-i çitari (çitari iplik), Tire şeridi, düğme, Galata basması, siyah sahtiyan, kösele... sim yüzük, sim bilezik, boyun altını, altın bilezik, altın yüzük, inci, vs

d. Kitap ve Kırtasiye Malzemeleri Fiyatları

Tablo 6: Isparta’da 1855 – 1857 Yılları Arasında Kitap ve Kırtasiye Malzemeleri Fiyatları

Sıra No	Kitap ve Kırtasiye Malzemesi	Birimi	Fiyatlar (Guruş)		
			1855	1856	1857
1	Divid	Adet		4 – 21,5	
2	Cilbend	Adet		1,5	
3	Mücellid takımı	Adet		50	
4	Yazı levhası	Adet			20
5	Kelam-ı Kadim (Kur'an)	Adet	30	30 – 430	237 – 300
6	Enam-ı Şerif	Adet		32	25
7	Mızraklı İlmihali	Adet		20	
8	Navh Cümlesi	Adet			4,5

Yünden yapılmış bir kumaş çeşidi. *Hümayun*: 1. Bir çeşit ipekli kumaş. 2. Bezin yumuşak ve iyi cinsine verilen addır. *Sof*: İnce keçi kılından dokunan bir çeşit kumaş. *Çenber*, *Yazma*, *Yemeni*, *Dülbent* : Yaklaşık aynı şekilde kullanılan başörtüleridir. Yemeni, alaca boyalı, üzerine kalıpla renkli çiçek resimleri basılmış ince bezdir. Yemen’den geldiği için bu adı almıştır. Yazma da aynı anlamda kullanılır. Dülbent, ince ve seyrekçe dokunan bir bezdir. Çenber, boyun ve alına bağlanan bir tür yemenidir.

⁵⁴Köstüklü, *Hamid Sancağı*, s. 18.

9	Şurû't-ı Salât	Adet			4,5
10	Dua Mecmuası	Adet			3
11	Şerh-i Darbü'n Nasr	Adet			4,5
12	Halebî (yazma)	Adet			25
13	Türkçe Tefsir (yazma)	Adet			55
14	Şeriatü'l İslâm	Adet			9,5
15	Tıbb (perişan yazma)	Adet			4
16	Farisî Risalesi	Adet			6
17	Mecmua-ı Akaid	Adet			9
18	Hurufu'l Mahrec	Adet			3
19	Tabirname-i İbn-i Seyrin	Adet			8
20	Menasik-ı Hacc	Adet			5
21	Kıraat-ı Sebe	Adet			9,5
22	Talimü'l Maklem (yazma)	Adet			9
23	İhyaü'l Veled Tercemesi	Adet			9
24	Mevize	Adet			5
25	Vasiyet kitabı	Adet			5
26	Altıparmak (basma)	Adet			80
27	Delail-i Hayrat	Adet		25	
28	Ermeniü'l - İbare	Adet		25	
29	Hamail Kitap	Adet		15	

Terekelerin birkaçında kırtasiye malzemeleri, 6'sında da kitap kaydı yer almıştır. Kitap bulunan terekelerden birisi gayr-i müslim, diğerleri Müslümanlara aittir. Müslümanlardan birisi kadındır. Onun da terekesinde sadece Kelam-ı Kadim, (Kur'an-ı Kerim) bulunmaktadır. Zaten Kelam-ı Kadim, gayr-i müslim olan hariç diğer 5 terekenin hepsinde mevcuttur.

El yazması kitaplar, basma olanlara göre daha pahalıdır. Mesela; Kelam-ı Kadim'in basma olanı 30 – 80 guruş civarında iken el yazması olanı 100 – 430 guruş arasında değişmektedir. Ayrıca kitapların cilt, kâğıt özellikleri, harcanan emek ve yıpranma derecesi fiyatları değiştirmektedir. Günümüzle kıyaslandığında doğal olarak o dönemde kitapların hayli pahalı olduğu görülmektedir.

İslâm dinini, kaidelerini, güzel ahlakı, duaları, Kur'an okumayı öğreten, ilmiyal bilgileri veren kitaplar çoğunluktadır. Ermeniü'l İbare ve Hamail Kitap, gayr-i müslim terekesinde yer almıştır. Diğer 5 terekede tabloda gösterilenlerden başka Köse Efendi Kitabı, parça kitaplar, cüzler, mecmualar da mevcuttur.

e. Gayr-i Menkul Fiyatları

Tereke kayıtlarında bulunan gayr-i menkullerin başında “ menzil (ev)” gelmektedir. 194 tereke kaydının 148'inde menzil yer almaktadır. 102 terekede de bağ vardır ⁵⁵. Daha önce belirtildiği gibi Isparta'da bağcılık gelişmiş durumdadır. Bunların dışında bahçe, tarla, yoncalık, dükkân gibi gayr-i menkuller terekelerde kayıtlıdır.

Menziller genellikle fevkanî ve tahtanî diye belirtilmiştir. Tek katlı olarak yapılan evlere tahtanî yüksek katlı yapılanlara fevkanî denilmiştir. Ayrıca fevkanî evlerin alt

⁵⁵Menzil ve bağ bulunmayan tereke sahipleri arasında misafir ve tüccar olarak bulunanlar, evli olmayıp askerde ölen kimseler ve kadınlar da vardır.

katlarındaki odalar “tahtanî 2 göz”, üst kattaki odalar “fevkanî 1 göz” şeklinde kaydedilmiştir. Aşağıda görüleceği üzere fevkanî evler daha pahalıdır. Terekede menzil bulunan 148 evin 59’u fevkanîdir. Bunlardan 20’si gayr-i müslimlere, 39’u Müslümanlara aittir. Gayr-i müslimlere ait tereke sayısının 45, Müslümanlara ait terekelerin 149 olduğu dikkate alındığında; gayr-i müslimlerin yaklaşık yarısının, Müslümanların ise dörtte birinin fevkanî evde oturduğu söylenebilir.

Menziller çoğunlukla havlu (avlu), sofa, ahır, tandırlık, samanlık, kiler türü unsurlarından oluşmaktadır. İçinde ağaçlar bulunan küçük bahçeler birçok evin önünde yer almıştır. Evlerin yanında bir miktar bağ olmakla birlikte tarla ve bağların çoğunlukla belli yerlerde toplandığı anlaşılmaktadır. Tereke kayıtlarında bağların bulunduğu yerler şöyledir: Manasun, Halife Sultan, Topraklık, Ayazmana, Eblehler, Kumlar, Kumbağlar, Kadınyarı vs. Dönemin önemli yapılarından olan değirmenler hisseye ayrılarak ahaliye dağıtılmıştır. Tereke kayıtlarında değirmen hissesi ölen kişinin mal varlığı arasındadır. Dükkan ve mağaza fiyatları da terekelerde belirtilmiştir.

Gayr-i menkul fiyatlarını yıllara göre tespit etmek güçtür. Çünkü bu fiyatlarda birçok etken rol oynamaktadır. Bir menzilin konumu, oda sayısı, büyüklüğü, yapımında kullanılan malzeme, bakımlı olup olmaması gibi nedenlerle fiyatı büyük değişiklik gösterebilmektedir. Yine bağ, bahçe, arsa ve tarlanın yeri, verimliği, içindeki ağaç durumu ve çeşidi, suya yakınlığı fiyatı belirlemede önemli olmaktadır. Bu nedenle, gayr-i menkulleri incelenen dönemde görülen en düşük ve en yüksek fiyatlarıyla vermeyi uygun bulduk. Bu fiyatlar tereke kayıtlarının yanı sıra alış - veriş ve müzayede ile ilgili belgelerden alınmıştır.

Menzil Fiyatları (guruş)

Köyde 1 göz menzil: 50	Mahallede 1 göz menzil: 250 – 500
Köyde 2-3 göz menzil: 100 – 400	Mahallede 2-3 göz menzil: 600 – 1500 (bahçeli, oda, ahır dahilinde)
Köyde 3-4 göz menzil: 400– 600 (samanlık, ahır dâhilinde)	Mahallede 2 göz menzil: 1200 (havlu, sokak kapısı dahil)
Köyde fevkanî 2 göz menzil : 1500 (bahçeli)	Mahallede fevkanî 2 göz menzil: 1500 –3500
Köyde fevkanî 3 göz menzil : 600–1500 17.500	Kemer Mahallesi’nde fevkanî: 6000 – Keçeci Mahallesi’nde fevkanî :30.000

Bağ, Bahçe ve Tarla Fiyatları (guruş)

1 evlek bağ : 50 – 125	1 evlek bahçe : 150 – 250
1 adımlık bağ : 50 – 300	1 adımlık bahçe : 300
1 dönüm bağ : 200 – 1330	1 dönüm bahçe : 1400–1500
1 dönüm tarla : 1000	1 evlek yoncalık : 200 - 400
1 evlek arsa : 500 – 2000	1 dönüm yoncalık : 250 – 500

Dükkan ve Mağaza Fiyatları (guruş)

1 bab dikici dükkanı (Hatabpazarı’nda) : 2000	1 bab bezzaz dükkanı : 2500
1 bab dikici dükkanı (Büyük arastada) : 750	1 bab berber mekanı :
800	
1 bab debbağ dükkanı (Köprü kurbunda) : 800	1bab dükkan (Debbağhane): 100

1 bab muytab dükkanı (Buğdaypazarı) : 2500	1 bab dükkan : 600
1 bab duhancı dükkanı (Hatabpazarı'nda): 2500	1 bab mağaza : 5000

Değirmen ve Diğer Gayr-i Menkul Fiyatları (guruş)

1 göz anbar : 20 – 125	1 göz ahır : 200 – 500
1 göz dakik anbarı : 10 – 20	Bulgur taşı : 100
1 göz zahire anbarı : 60 – 200	1 bab asyab (değirmen) ve taşı : 10.000
1 göz samanlık : 125 – 500	1 hisse değirmen hissesi : 200

f. Mehir, Nafaka ve Hizmet Fiyatları

İslâm hukukuna göre evlenme sırasında tamamen kadının olmak üzere erkeğin verdiği bedele mehir deniyordu. Nikâh akdinden önce veya akit sırasında verilen mehire “mehir-i muaccel”, sonradan verilmesi taahhüt edilen miktara da “mehir-i müeccel” adı veriliyordu ⁵⁶. Mehrin miktarı o dönemin şartlarına, evlenecek erkeğin ekonomik durumuna ve tarafların anlaşmasına göre değişmekteydi. Ayrıca evlenecek kadının bekâr veya dul olması da mehir miktarını etkilemekteydi.

Şer’iye sicilindeki nikâh kayıtlarında, belirlenen mehir miktarları yer almaktadır. Boşanma ile ilgili kayıtlarda da eğer karşılıklı bir anlaşma yoksa taahhüt edilmiş mehir-i müeccelin kadına verildiği bildirilmiştir ⁵⁷. Bu kayıtlara göre “bikr-i baliga” diye belirtilen bekâr bir kıza verilen mehir-i muaccel genelde 200 – 300 guruş arasında değişmiş, birkaç belgede 500, 800, 1000 guruş civarında tespit edilmiştir. Kimi zaman çeşitli giyecek eşyaları ve altın da muaccel olarak belirlenmiştir ⁵⁸. Mesela, Fatıma binti Mehmed isimli bikr-i baligaya; bir mecidiye entari, bir çuka mintan, bir ayakkabı, bir şal, bir fes, bir çizme, bir çenber ve 10 adet onluk rub’iye altını mehir-i muaccel verilmiştir ⁵⁹. Dul bir kadına verilen muaccel 100 guruş civarında olmuş, yine çeşitli giyecek eşyaları ve altın da muaccel olarak belirlenmiştir.

Mehir-i müeccel miktarlarında para birimi olarak genellikle akçe kullanılmıştır. 3500 – 20.000 akçe arasında değişen miktar, guruşa çevrildiğinde bekâr bir kıza 25 – 500 guruş, dul bir kadına 250 guruş mehir-i müeccel takdir edilmiştir. Ayrıca eşinden boşanan kadına verilen müeccel 50 – 125 guruş arasında değişmiştir. Tereke kayıtlarında ölen erkeğin malından eşine ayrılan müeccel miktarı 20 – 750 guruş arasında değişmekle birlikte genelde 80 – 170 guruş civarında seyretmiştir.

1892 – 1908 yıllarında Yalvaç’taki mehir miktarına bakıldığında, incelediğimiz döneme göre mehir miktarlarının özellikle üst sınırının hayli yukarı çıktığı, muaccelin 3000 guruşu, müeccelin 5000 guruşu bulunduğu tespit edilmiştir⁶⁰.

Boşanan kadına, erkek tarafından 3 ay 10 gün süresince “iddet nafakası” denilen bir geçinme ücreti ödeniyordu. Bu süre içinde kadının başka biriyle evlenmesi uygun görülüyordu. Ayrıca kadının hamile olduğu anlaşılırsa doğum yapıncaya kadar belirli bir nafaka ödenmesine devam ediliyordu ⁶¹. Şer’iye sicilindeki boşanma ile ilgili belgelerde, eğer kadının isteğiyle boşanma gerçekleşiyorsa genellikle iddet nafakasını

⁵⁶ Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya 1988, s. 214.

⁵⁷ İŞS’de 38 nikâh kaydı, 18 boşanma kaydı bulunmaktadır.

⁵⁸ Mehir miktarlarının belirtildiği bir nikah hücceti için bkz. EK: 6.

⁵⁹ İŞS 105/3, 7 Rebiülevvel 1273 (5 Kasım 1856).

⁶⁰ Köstüklü, *Yalvaç’ta Aile*, s. 37–38.

⁶¹ Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Konya 1988, s. 114–116.

“İddet-i muayyene-i malumum ve meünet süknam kendi üzerime olmak üzere” diyerek almadığı görülmektedir ⁶². İddet nafakası alanlara da toplam 50 – 60 guruş nafaka ödenmiştir. Hamile olanlara doğum yapıncaya kadar aylık 15 – 30 guruş arasında nafaka takdir edilmiştir.

Boşanmalarda küçük çocukların annesinin yanında kalması durumunda her türlü masrafı ve ayrıca erkek çocuk kendi çalışıp kazanıncaya, kız çocuk ise evleninceye kadar geçiminin sağlanması, İslâm hukukuna göre babaya aittir⁶³. Babası veya annesi ölmüş olan çocukların ve diğer bakıma muhtaç olanların beslenme, barınma, giyim gibi ihtiyaçları için kendilerine miras kalan malların nemasından yeterli miktarda nafaka, mahkemede günlük ve aylık olarak belirlenmiştir. Sicildeki belgelerden tespit edildiğine göre boşanma veya ölüm halinde küçük çocuklara bağlanan nafaka bazı istisnaları olmakla birlikte aylık 10 – 30 guruş civarındadır ⁶⁴. Nafaka miktarı mahkemede belirlenirken, nafaka verecek kişinin ekonomik durumu ile günün şartlarına göre ihtiyacı karşılayacak düzeyde olmasına önem verilmiştir. İhtiyacın artması veya zamanla miktarın yeterli gelmemesi durumunda yeniden nafaka belirlenmesi yoluna gidilmiştir ⁶⁵.

Daha sonraki yıllarda 1907 – 1908’de Yalvaç’ta boşanan kadınlar ve küçük çocuklar için nafaka miktarının yaklaşık günlük 2 – 2,5 guruş (aylık 60 – 75 guruş) olduğu ⁶⁶ dikkate alınırsa geçen 50 yıllık sürede nafaka fiyatlarının en az iki üç kat arttığı dolayısıyla diğer fiyatların da yükselmiş olduğu söylenebilir.

Şer’iye sicilindeki bazı hizmet ücretlerine bakıldığında vakfa ait mescitlerin imametine, tevliyetine ve hitabetine günlük birer akçe ⁶⁷, tatlı su çeşmesinin tevliyetine senelik 50 guruş ücret verildiği tespit edilmektedir. Tereke kayıtlarında ölen kişinin mal varlığı arasında köle de bulunmaktadır. 4 terekede “zenci gulam” diye kaydedilmiş kölelerin fiyatları sicildeki sırasıyla 1000, 1600, 1200, 2000 guruştur. Kölenin yaşı, cinsiyeti, gücü, kabiliyeti gibi özellikler fiyatları etkilemiş olmalıdır ⁶⁸. Diğer fiyatlarla mukayese edildiğinde 1 köle fiyatının ortalama 1 – 2 deve, 5 – 10 öküz veya iyi bir ev fiyatına denk geldiği anlaşılmaktadır. Ayrıca sicildeki birkaç belgede, köle azat edilmesi

⁶²Bu tür boşanmayla ilgili bir örnek için bkz. EK: 7.

⁶³Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, s. 117 – 119

⁶⁴Bu belgelerden birkaç örnek vermek gerekirse:

İŞS 11/2, 25 Safer 1272 (6 Kasım 1855); Hocaşade Mahallesi’nden, eşinden boşanmış Aişe Hatun’un yanında kalan 2 yaşındaki kızı Zübeyde’nin “nafaka ve kisveye eşedd ihtiyaç ile muhtaç olması” nedeniyle babasının aylık 10 guruş nafaka ödemesi ve ihtiyaç olduğunda tekrar babasından istenmesi karara bağlanmıştır.

İŞS 5/1, 1 Safer 1273 (1 Ekim 1856); İskender Mahallesi’nden babası ölmüş olan Ahmed’e babasından kalan malından günlük 20 paradan aylık 15 guruş nafaka ödenmesine karar verilmiştir.

İŞS 142/3, 22 Cemaziyelevvel 1273 (18 Ocak 1857); Yaylazade Mahallesi’nden, annesi ölen ve anneannesi tarafından bakılan Ahmed’e annesinden kalan mirastan aylık 12 guruş nafaka takdir edilmiştir.

⁶⁵Mesala; İŞS 88/1, 1 Safer 1273 (1 Ekim 1856); babası ve annesi ayrılmış olan Hadice’ye daha önce bağlanan aylık 15 guruş nafaka yeterli gelmediğinden, babasının aylık 10 guruş daha vermesi uygun görülerek toplam 25 guruş nafaka takdir edilmiştir.

⁶⁶Köstüklü, *Yalvaç’ta Aile*, s. 58.

⁶⁷Vakıf camiye imam – hatip seçilmesiyle ilgili bir örnek için bkz. EK: 8.

⁶⁸Kölelerle ilgili bir çalışma için bkz. İzzet Sak, “Konya’da Köleler (16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl)”, *Osmanlı Araştırmaları IX*, İstanbul 1989, s. 159 – 197.

⁶⁹ ve daha önceden azat edilmiş cariyenin alacak hakkı ⁷⁰ ile ilgili kayıtlar yer almaktadır. Köle sayısının azat etme yoluyla azalmakta olduğunu söylemek mümkündür.

3. Terekelere Göre Mal Varlığı Durumu

Tereke kayıtlarında ölen kimsenin oturduğu yer, kimliği, vârisleri, menkul ve gayr-i menkul tüm mal varlığı; varsa alacağı ve borcu kaydedilmiştir. Dolayısıyla terekeler bir yerdeki ekonomik durumun anlaşılmasında; kadın – erkek, Müslüman – gayr-i müslim, köyde – şehirde oturan arasındaki gelir farkının belirlenmesinde başvurulacak önemli kaynaklardır.

İncelediğimiz şer’iye sicilinde bulunan 194 tereke kaydı tek tek tetkik edilerek halkın ekonomik durumu anlaşılmasına çalışıldı. Bu tereke kayıtlarından 4 tanesi mal varlığı incelemesine dâhil edilmedi ⁷¹. Kalan 190 tereke Müslüman – gayr-i müslim terekeleri olmak üzere ikiye ayrıldı. Müslümanlar, köyde ve mahallede (kaza merkezindeki mahalleler) oturanlar ile kadın – erkek olarak gruplandırıldı. Gayr-i müslimlerin tümü mahallede oturduğu için sadece kadın ve erkek diye tasnif edildi. Terekelerde, ölen kimsenin başkasına borcu varsa bu borç çıkarıldıktan; alacağı varsa ilave edildikten sonra kalan meblağ tereke miktarı olarak belirlendi. Resm-i adi, resm-i kısmet, dellaliye gibi alınan ücretler, tüm terekelerden belirli oranlarda kesildiği için bunlar dikkate alınmadı.

Tablo 7 : Isparta'da 1855 - 1857 Yılları Arasında Mal Varlığı Durumu (Tereke Kayıtlarına Göre)

Tereke Miktarı Aralığı (Guruş)	TEREKE SAYISI						Toplam
	Müslüman Terekeleri				Gayr-i müslim Terekeleri		
	Mahalle		Köy		Kadın	Erkek	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek			
0 – 999	3	17	1	11	3	1	36
1000 – 1999	8	26	-	13	2	5	54
2000 – 2999	3	12	-	5	5	7	32
3000 – 4999	5	12	1	3	2	2	25
5000 – 9999	1	11	-	2	1	9	24
10.000 – 14.999	1	6	-	-	-	1	8
15.000 ve yukarısı	-	4	-	1	-	6	11
Toplam	21	88	2	35	13	31	190

⁶⁹İŞS 99/5, 21 Safer 1273 (21 Ekim 1856); Uluborlu Kazası'ndan Kırserdarı Mehmed Ağa, Ali adlı zenci gulamı azat etmiştir.

⁷⁰İŞS 60/4, 3 Zilkade 1272 (6 Temmuz 1856); azat edilmiş cariyeye Halime Hatun, vefat etmiş eski efendisinden olan alacağını talep etmiş ve hakkı ödenmiştir.

⁷¹Bu terekelerden birisi misafir olarak, diğeri ticaret için Isparta'da bulunduğu sırada ölmüş olanlara aittir. Diğer ikisi de daha önce kaydedilen terekelere ilave edilmek üzere düzenlenmiştir.

Tabloda verilen tereke miktarlarının neyi ifade ettiğini anlayabilmek için bu belirtilen miktarlarla neye sahip olunabileceğinin bilinmesi faydalı olacaktır kanaatindeyiz. Önceki kısımlarda verilen fiyatları göz önünde tutarak bir ailenin en az düzeyde sahip olması gereken mal varlığını yaklaşık hesap edebiliriz. Buna göre birkaç kişilik bir ailenin kalacak bir eve (600 guruş), bir miktar tarla veya bağa (300 – 500 guruş), bir çift öküz veya bir inek, bir merkebe (250 guruş), asgarî ev eşyasına (yatak, yorgan, mutfak eşyası, ziraat aletleri vs. 500 guruş), asgarî yiyeceğe (500 guruş) ihtiyacı bulunmaktadır. En az düzeyde ve genel olarak ihtiyaç olan bu malların toplam fiyatı 2000 guruşu geçmektedir. Bu durumda ihtiyacı elden bırakmadan 2000 guruşun altındaki tereke sahipleri az gelirli, 2000 – 10.000 guruş arasındakiler orta ve iyi düzeyde, 10.000 guruş üstündekiler çok iyi veya zengin olarak değerlendirilebilir. Yaptığımız bu tasnif, sahip olunması gereken eşya miktarı ve fiyatına göre biraz farklılık gösterebilir. Ancak genelde büyük değişiklik olması beklenmemektedir.

Yapılan bu tasnife göre tabloya genel olarak bakıldığında 190 tereke sahibinin 90’ı (%47,4) az gelirli, 81’i (% 42,6) orta ve iyi düzeyde, 19’u (%10) çok iyi durumdadır.

Müslüman terekeleri kendi içinde değerlendirildiğinde; mahallede oturanların % 49,6’sı az gelirli, % 40,3’ü orta ve iyi düzeyde, % 10,1’i çok iyi seviyededir. Köyde oturanların ise % 67,6’sı az gelirli, % 29,7’si orta ve iyi düzeyde, % 2,7’si çok iyi seviyededir. Buna göre köyde ve mahallede oturan Müslüman terekelerinde az gelirli oranı fazla, durumu çok iyi olanların oranı ise en düşüktür. Köyde oturanların da mahalledekilere göre az gelirli oranı daha fazla, zengin oranı daha azdır. Tereke ortalamalarına bakıldığında ⁷² mahalledeki tereke miktarlarının ortalaması 4305 guruş, köydeki ortalama 3390 guruştur. Bu durumda kaza merkezinde oturan Müslümanların köyde oturanlara kıyasla daha iyi seviyede olduklarını söylemek mümkündür. Genel olarak ise Müslüman tereke sahiplerinin % 54,1’i az gelirli, % 37,7’si orta ve iyi, %8,2’si çok iyi durumdadır. Buna göre Müslümanların mali durumlarının genelde iyi olmadığı az gelirli aile sayısının fazla olduğu söylenebilir. Tereke kayıtlarında da “köhne” elbise, çuval, kilim, yorgan gibi eşyalara sıkça rastlanması halkın iktisadî durumunu göstermesi bakımından önemlidir.

Müslüman terekelerinden en az miktarda olanı Sülübey Mahallesi’nden Fatıma Hanım’a aittir ve 316,5 guruştur ⁷³. En yüksek tereke ise Ağros Kazası Otac Mahallesi’nden ticaretle uğraştığı anlaşılan Mustafa Ağa’ya aittir ⁷⁴. Mustafa Ağa’nın 74.404 guruşluk terekesinde mallarının yanında 25 kişide olan 28.254 guruşluk alacağı yer almıştır.

Gayr-i müslim terekelerinden % 25’i az gelirli, % 59,1’i orta ve iyi düzeyde, % 15,9’u çok iyi durumdadır. Tereke ortalamaları ise 7207 guruştur. Gayr-i müslim terekelerinde orta ve iyi düzeyde olma oranı daha fazladır. Bu terekelerden en az miktarda olanı Temel Mahallesi’nden Marko binti Yanni isimli kadına ait olan 453 guruşluk terekedir ⁷⁵. En yüksek tereke ise Keçeci Mahallesi’nden İstifan veled Sava’ya ait olan 45.000 guruşluk terekedir ⁷⁶.

⁷²Biraz ileride Tablo 8’de tereke miktarı ortalamaları verilmiştir.

⁷³İŞS 22/2, 11 Rebiülahir 1272 (21 Aralık 1855).

⁷⁴İŞS 41/3, 10 Receb 1272 (17 Mart 1856).

⁷⁵İŞS 34/3, 15 Cemaziyelahir 1272 (22 Şubat 1856)

⁷⁶İŞS 114/1, 11 Rebiülahir 1273 (9 Kasım 1856).

Müslümanlarla kıyaslandığında, gerek tereke ortalamaları gerekse orta, iyi ve çok iyi tereke sayısı bakımından gayr-i müslimlerin Müslümanlardan daha zengin durumda olduğu söylenebilir. Ayrıca tevzi kayıtlarında, hemen hemen tamamını gayr-i müslimlerin oluşturduğu Temel ve Çavuş mahallelerinin diğerlerine göre daha çok vergi verdikleri ⁷⁷ göz önüne alındığında daha çok gelire sahip olduklarını düşünmek de mümkündür. Şer'îye sicilindeki diğer kayıtlardan anlaşıldığına göre ticaret, terzilik, saatçilik gibi meslekleri genellikle gayr-i müslimler yapmaktadır. Belgelerde tespit edilen hekimlerin hepsi de gayr-i müslimdir ⁷⁸.

Isparta dışındaki birçok yerde de gayr-i müslimlerin genelde iyi durumda oldukları anlaşılmaktadır. XIX. yüzyılın ilk yarısında Kayseri'de zenginlik dağılımına bakıldığında, sayıları az olmalarına rağmen gayr-i müslim tüccar ve esnafının toplam mal varlıklarının daha fazla olduğu, mesleği belli olmayanların da mal varlıklarının hayli yüksek olduğu tespit edilmektedir ⁷⁹. XIX. yüzyılın ikinci yarısı başlarında Anadolu şehirlerini gezen Fransız seyyah Georges Perrot, şehirlerde tanıdığı zenginlerin önemli kısmının gayr-i müslimler olduğunu, bunlardan bir bölümünün de tefecilikle büyük servet edindiğini görmüştür ⁸⁰. Yine 1860 yılında İzmir'deki İngiliz Konsolosu Charles Blunt ve Gelibolu'da konsolos bulunan William G. Abott, İstanbul'daki İngiliz büyükelçiliğine gönderdikleri yazılarda, ülkede birçok Hristiyan toprak sahibi bulunduğunu; kentlerde ticaret ve sanatla uğraşanların çoğunun Hristiyan ve Musevi olduğunu; mali durumları daha iyi olan Hristiyanların Türkler'den sürekli olarak mal satın aldıklarını; Türk mal sahiplerinin askerî sorumlulukları nedeniyle birçoğunun orduda görev yaptıktan sonra evlerine dönünce yerel koşulların değiştiğine tanık olduklarını vurgulamışlardır ⁸¹.

Tereke miktarı ortalamalarının kadın ve erkek olarak tasnifi yapıldığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

⁷⁷İŞS 63/1, 1 Mart 1272 (1 Mart 1856); senelik vergi miktarları belirtilen mahallelerden Temel, Çavuş, Karaağaç, Kemer, Yaylazade, Emre ilk sıralarda yer almaktadır. Kemer ve Emre'de gayr-i müslimlerin oturduğu mahallelerdir.

İŞS 65/5, Isparta'dan toplanan deve, bargir ve esterlerin daha sonra dağıtımını gösteren kayıta, Çavuş, Temel, Karaağaç, Kemer, Emre'nin ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir.

⁷⁸Abdurrahman Şeref Efendi gayr-i müslimlerin çalışma alanları hakkında şöyle demektedir : “Reaya adını verdiğimiz Müslüman olmayan vatandaşların mal, can ve ırzları tamamen şeriatın güvenliği altında olduğu gibi tarım, sanat, endüstri ve ticaret alanlarında geniş müsadeler elde etmişlerdir. Hatta Müslümanlar memleket idaresi ve askerlik hizmetinden sorumlu olduğundan bu ekonomik işlerle uğraşmamış, bunları reayaya bırakmıştı. Savaşa katılmak ve çalışmalarını önleyen başka engelle rastlamadıklarından nüfusça kayba uğramazlar, reaya köyleri Müslüman köylerden daha zengin görünürdü. Bkz. Abdurrahman Şeref Efendi, *Tarih Mubasebeleri*, (sadeleştiren: Enver Koray), Ankara 1985, s. 51.

⁷⁹Ömer Demirel, “Tereke Defterlerine Göre Kayseri Tüccar ve Esnafı'nın Borç-Alacak İlişkileri”, *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Erciyes Ü. Yay. Kayseri 2003, s.141.

⁸⁰Ercüment Kuran, “XIX. Yüzyıl Anadolu Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kaynağı Olarak Yabancı Seyahatnamelerden Georges Perrot'un ‘Souvenirs d'un Voyage En Asie Mineure'ü”, *Tarih Boyunca Türk Tarihinin Kaynakları Semineri (1996) Bildiriler*, İstanbul Ü. Edebiyat Fak. Tarih Araştırma Merkezi Yay., İstanbul 1997, s. 152, 153.

⁸¹Salahi R. Sonyel, “Tanzimat ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Gayr-i Müslim Uyruklar Üzerindeki Etkileri”, *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, TTK Yay., Ankara 1994, s. 349.

Tablo 8 : Isparta'da 1855 - 1857 Yılları Arasında Tereke Miktarı Ortalamaları

Cinsiyet	TEREKE MİKTARI ORTALAMALARI (Guruş)			Toplam
	Müslüman Terekeleri		Gayr-i Müslim Terekeleri	
	Mahalle	Köy		
Kadın	2876,9	2156,5	2390	2661,1
Erkek	4645,5	3460,5	9227,5	5298,7
Toplam	4305	3390	7207	4798,9

Müslüman (mahalle ve köy) ve gayr-i müslimlerde kadınların tereke ortalamalarının erkeklerden düşük olduğu görülmektedir. Müslüman kadın ortalamaları, gayr-i müslim kadın ortalamalarından; gayr-i müslim erkeklerin ortalamaları Müslüman erkeklerden daha iyidir ⁸². Mahalledeki Müslüman kadının tereke ortalaması köydekinden daha iyi seviyededir. Ayrıca gayr-i müslim erkek – kadın arasındaki fark, Müslüman erkek – kadın arasındaki farktan daha fazladır.

Bu yorumları yaparken şunu belirtmek gerekir ki özellikle Müslüman ailelerde erkeğin evin geçimini sağlamak, eş ve çocukların tüm ihtiyacını karşılamak gibi görevleri vardır. Kadın geçimini sağlamak için çalışmak zorunda değildir. Bu nedenle erkeğin daha fazla mal varlığına sahip olması bu şartlara göre normal gözükmemektedir.

Sonuç

Isparta'da 1855 – 1857 yılları arasındaki fiyatlara bakıldığında; Kırım Savaşı sırasında ve onu takip eden dönemde özellikle hububat ve bazı hayvan fiyatlarının yükseldiği, savaşın etkisinin geçmesiyle birlikte de düşmeye başladığı tespit edilmiştir. Diğer eşya, gayr-i menkul, mehir ve nafaka fiyatlarında önemli bir hareketlilik gözlenmemiştir. Şer'îye sicilinde yer alan tereke kayıtlarındaki eşyalar incelendiğinde, halkın belirli sınıflara bölünmediği ve her düzeyde insanın yaklaşık benzer şekilde yaşadığını söylemek mümkündür. Bağcılık ve dokumacılık Isparta ve çevresinde gelişmiş durumdadır.

Tereke kayıtlarına göre Müslüman halkın malî durumu genel olarak çok iyi değildir. Az gelirli aile sayısı fazla gözükmemektedir. Gayr-i müslimlerin ise gerek mal varlıkları gerekse iyi düzeyde aile sayısı bakımından genelde Müslümanlardan daha iyi durumda oldukları, ticaretle daha fazla uğraştıkları anlaşılmaktadır.

⁸²Köyde ve mahallede oturan Müslüman kadınların tereke ortalaması 2814,2 guruş, erkeklerin 4308,5 guruştur.

EKLER

[illegible]

EK : 1 – İSS 63/2,1 Mart 1272 (1 Mart 1856) ; Hamid Sancağı'nın havi olduğu kazaların vergilerini gösteren tevzi kaydı.

عزتآباد سرعینصواب مولیٰ فخرامدن مولانا محمد صالح انصاری کالیاب
بعد التحية والوفاء انہا الذنور کہ بر وجه اربعہ لق مقصود اولہم فی سبابتہ قضاء سبک الملو سہ اثنتی و سبعہ و ثانیہ
والف محرم الحرام اول و ثانیہ من ضبط اتمک اوزرہ اور ربانہ شرعیہ کی طرف از جناب سرعینقز احالہ و فیض اولہم بعد
ذلکہ کہ قضاء مذکور کی تاریخ مرقومہ من ضبط و بیدایہ الاحکام جاری احکام شریعہ الین سعی جمیل بیوردی جادہ
شرعیست غراند سر ہوا الحرفہ جواز کو سترہ ہیز در سہم
العصر محمد رسول اللہ ص
والف انصاری المذکور

EK : 2 – İŞS 2 / 1, Isparta Kazası naipliğinin Mehmed Salih Efendi'ye ihale edildiğini gösteren buyruldu.

EK : 4 – İŞ 116/1,29 Rebiülevvel 1273 (27 Kasım 1856); Temel Mahallesi’nden Gavrail veled Yorgi’nin terekəsi.

EK : 5 – İŞS 4/2, 29 Rebiülevvel 1272 (9 Aralık 1855); tacir hizmetkârlarından alınacak cizye hususunda Zilhicce 1271 (Ağustos 1855) tarihinde gönderilen ferman sureti.

محمد بنی محمد دا حلف گاهه اعلی و در صحنه تابع جنگی که فریبی سکنه لرند و زانو زدن و شهادت محمد الا سلام علیه
 علیه السلام و اولاد عالمی حلف (مطلوع) نام که با آنده مجلس شریف اندام الشریفین علیه السلام از قریه که لرند و خبر
 اعانت الوشیه محمد ابی علی و حضرت الطوعی و اذینهم و انتم که ابرو و سرخس محمد بنی مهرن و جل و محمد بنی
 مهرن و ابی لب در اعانت اولاد بنده حق بنی که مرده مهرن و جل و او و محمد بنی ملک السور ابی بر فایه السیهر
 محمد ابی در بنده حق بنی که مرده مهرن و جل و او و محمد بنی ملک السور ابی بر فایه السیهر
 قبول ابی دی که غلبه بنده حق بنی که مرده مهرن و جل و او و محمد بنی ملک السور ابی بر فایه السیهر

EK : 6 – İSS 52/1, 12 Ramazan 1272 (17 Mayıs 1856); Ağlasun Kazası'na bağlı Çeltikçi Köyü'nden Fatıma binti Mustafa ile Mehmed bin Ali'nin evlendiğini gösteren nikâh hücceti.

Kaynakça**Kaynaklar**

- 187 Numaralı Isparta Şer’iye Sicili :(1272 – 1273 / 1855 – 1857).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliye Varidat Kalemi, Yalvaç Temettuat Defteri, No. 10597, 1260 (1844).
- Devlet Salnamesi (Salname-İ Devlet-İ Aliye-İ Osmaniye); 1270 (1854), 1272 (1856).

Kitaplar Ve Makaleler

- Abdurrahman Şeref Efendi, *Tarih Musababeleri*, (Sadeleştiren: Enver Koray), Kültür Ve Turizm Bak. Yay., Ankara 1985.
- Akgündüz, Ahmet, *Şer’iye Sicilleri Mahiyeti Toplu Kataloğu Ve Seçme Hükümler*, İstanbul 1988.
- Arıkan, Zeki, *Xv – Xvi. Yüzyıllarda Hamid Sancağı*, İzmir 1988.
- Baban, Şükrü, “Tanzimat Ve Para”, *Tanzimat 1*, Meb Yay. , İstanbul 1999, S. 233 – 262.
- Baykara, Tuncer, *Tarih Araştırma Ve Yazma Metodu*, İzmir 1995.
- Böcüzade Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, (Hazırlayan: Suat Seren), İstanbul 1983.
- Cin, Halil, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Konya 1988.
-, *İslâm Ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya 1988.
- Çadircı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal Ve Ekonomik Yapıları*, Ttk Yay. , Ankara 1991.
- Demirel, Ömer, “Tereke Defterlerine Göre Kayseri Tüccar Ve Esnafı’nın Borç Ve Alacak İlişkileri”, *İn. Kayseri Ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Erciyes Ü. Yay. , Kayseri 2003, S. 139 – 150.
- Gedik, Nurhan, *187 Numaralı Isparta Şer’iye Sicili (Transkripsiyonu Ve Edisyon Kritiği)* , Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1997.
- İnalçık, Halil, “Osmanlı Tarihi Hakkında Mühim Bir Kaynak”, *Aüdtcf Dergisi*, C.1, S. 2. , Ankara 1942, S. 89 – 96.
-, “Osmanlı Metrolojisine Giriş”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ağustos 1991, S. 21 – 50.
- Karamursal, Ziya, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, Ttk Yay. , Ankara 1989.
- Köstüklü, Nuri, *1820 – 1836 Yıllarında Hamid Sancağı Ve Türkiye (182 Numaralı Isparta Şer’iye Siciline Göre)*, Selçuk Ü. Yay. , Konya 1993.
-, *Sosyal Tarih Perspektifinden Yalvaç’ta Aile (1892 – 1908)*, Konya 1996.
-, “Osmanlı Sosyal Ve İktisadi Tarih Araştırmalarında Tereke Defterlerinin Yeri (Muğla Örneğinde)” , *Osmanlı’nın 700. Yılında Muğla Sempozyumu*, Muğla 1999, S. 1 – 13.
- Kuran, Ercüment, “Xix. Yüzyıl Anadolu Sosyal Ekonomik Tarihi Kaynağı Olarak Yabancı Seyahatnamelerden Georges Perrot’un ‘Souvenirs D’un Voyagea En Asie Mineure’ü”, *Tarih Boyunca Türk Tarihinin Kaynakları Semineri (1996) Bildiriler*, İstanbul 1997, S. 149 – 154.
- Oğuzoğlu, Yusuf, “Sicillerdeki Tereke Kayıtlarının Kültürel Malzeme Olarak Değeri”, *T.C. Kültür Ve Turizm Bak. Eski Eserler Ve Müzeler Genel Müdürlüğü İn. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1985, S. 1 – 4

- Önsoy, Rifat, “Tanzimat Dönemi İktisadi Politikası”, *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (1989)*, Ttk Yay. , Ankara 1994,
- Öztürk, Mustafa, “Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası Ve Fiyatların Tahlili”, *Belleten*, C.55, S.212, 1991, S. 87 – 100.
- , “XVIII. Yüzyılın Sonlarında Anadolu’da Fiyatlar”, *X. Türk Tarihi Kongresi – Bildiriler*, C.Iv, Ttk Yay. , Ankara 1993, S. 1821 – 1850.
- Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, C.I – Iıı, Meb Yay. , İstanbul 1993.
- Sahillioğlu, Halil, “Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para Ve Maden Hareketinin Yeri (1300 – 1750)”, *Odü Gelişme Dergisi (1978 Özel Sayısı)*, Ankara 1979, S. 1 – 38.
- Sak, İzzet, “Konya’da Köleler (16. Yüzyıl Sonu – 17. Yüzyıl)”, *Osmanlı Araştırmaları İx*, İstanbul 1989, S. 159 – 197.
- Sakin, Orhan, *Bozok Sancağı Ve Yozgat*, Ankara 2004.
- Sonyel, Salahi R., “Tanzimat Ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Gayr-İ Müslim Uyruklar Üzerindeki Etkileri”, *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (1989)*, Ttk Yay. , Ankara 1994, S. 339 – 351.
- Sungu, İhsan, “Tanzimat Ve Yeni Osmanlılar”, *Tanzimat 2*, Meb. Yay. , İstanbul 1999, S. 777 – 857.
- Şemseddin Sami, *Kamus-İ Türkî*, Çağrı Yay. , İstanbul 1995.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971.
- Tuş, Muhiddin, *Sosyal Ve Ekonomik Açından Konya (1756 – 1856)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, “Şer’i Mahkeme Sicilleri”, *Ülkü Mecmuası*, C. Iv, S. 29, Ankara 1935. S. 365 – 368.
- , *Anadolu Beylikleri Ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ttk. Yay. Ankara 1988.

